

ONTWERPBEGROTING NEDERLAND

SEPTEMBER 2023

INLEIDING

Elk jaar dienen de Europese lidstaten binnen de eurozone een ontwerpbegrotingsplan in bij de Europese Commissie. In dit Ontwerpbegrotingsplan van Nederland presenteert het kabinet de economische en budgettaire vooruitzichten voor 2024. De Europese Commissie en Europese Raad gebruiken het plan om te beoordelen of Nederland voldoet aan de vereisten uit het Stabiliteits- en Groeipact (SGP), waarin de Europese begrotingsregels zijn vastgelegd. De Europese Commissie deactiveert eind 2023 de algemene ontsnappingsclausule, die was geactiveerd als reactie op de zware economische en budgettaire gevolgen van de coronacrisis. Hierna zijn opnieuw gekwantificeerde en gedifferentieerde landspecifieke aanbevelingen over het begrotingsbeleid van toepassing.

Gezien de demissionaire status van het kabinet presenteert deze ontwerpbegroting weinig nieuwe maatregelen. Ondanks de demissionaire status houdt het kabinet wel oog voor actuele problematiek. Het kabinet heeft daarom deze zomer een gericht koopkrachtpakket samengesteld om in 2024 huishoudens te ondersteunen en een stijging van de (kinder)armoede te voorkomen. Deze maatregelen zijn van budgettaire dekking voorzien.

De economische en budgettaire vooruitzichten zijn afkomstig uit de Macro-Economische Verkenning en Middellangetermijnverkenning van het Centraal Planbureau (CPB) en de Miljoenennota 2024. Een uitgebreidere toelichting op de beleidsplannen van het kabinet is te vinden in de Miljoenennota 2024. Het DBP is gebaseerd op de op Prinsjesdag (19 september) gepresenteerde Miljoenennota. Mogelijke wijzigingen die voortvloeien uit de lopende APB en AFB zijn niet in het DBP verwerkt.

INHOUDSOPGAVE

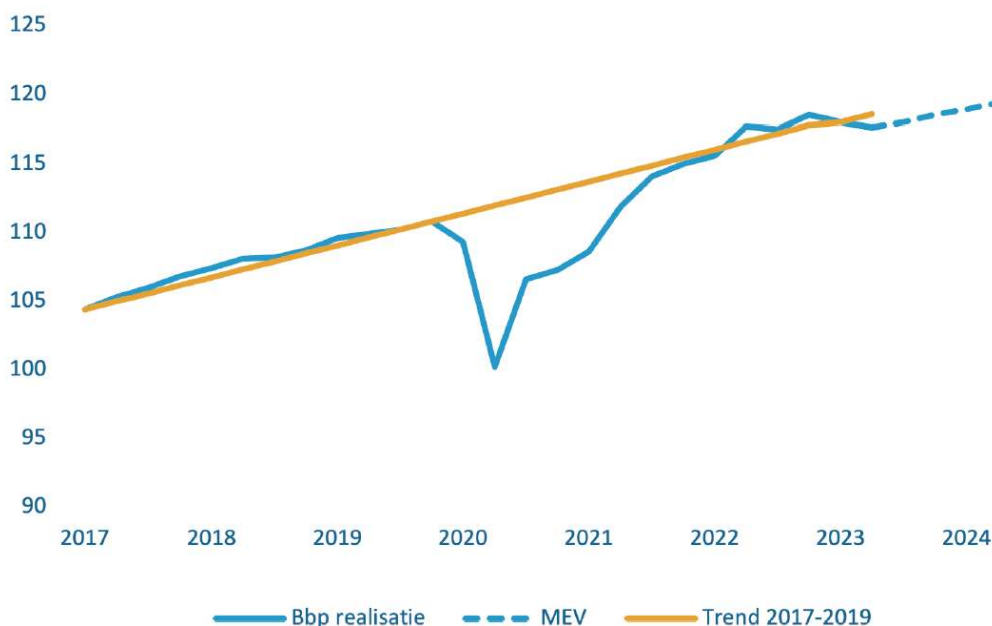
Inleiding.....	2
Hoofdstuk 1: Macro-economische prognose	4
Hoofdstuk 2: Begrotingsdoelstellingen	7
Hoofdstuk 3: Projecties van inkomsten en uitgaven bij een scenario van ongewijzigd beleid	10
Hoofdstuk 4: Doelstellingen inzake inkomsten en uitgaven	11
Hoofdstuk 5: Discretionaire budgettaire Maatregelen	12
Hoofdstuk 6: Mogelijke verbanden tussen het ontwerpbegrotingsplan en de landenspecifieke aanbevelingen vastgestelde streefdoelen.....	17
Hoofdstuk 7: Verschil ten opzichte van het meest recente Stabiliteitsprogramma	29
Hoofdstuk 8: Verdelingseffecten van de belangrijkste maatregelen op het gebied van inkomsten en uitgaven.....	31
Bijlage 1: Methodologische aspecten, met inbegrip van de geraamde effecten van geaggregeerde begrotingsmaatregelen op de economische groei.....	32
Bijlage 2: Tabellen Ontwerpbegrotingsplan	33

HOOFDSTUK 1: MACRO-ECONOMISCHE PROGNOSE

Het zijn roerige jaren in Nederland, getekend door een pandemie, de Russische oorlog tegen Oekraïne en sterk toegenomen inflatie. Daarnaast heeft het kabinet op 7 juli 2023 zijn ontslag ingediend. Ondanks de demissionaire status van het kabinet blijven urgente actuele ontwikkelingen de aandacht vragen. Het demissionaire kabinet steunt Oekraïne onverminderd. Daarnaast werkt het demissionaire kabinet door aan het herstel van de toeslagenaffaire en de gevolgen van de gaswinning in Groningen. Ook op andere belangrijke thema's blijft het kabinet zich op passende wijze inzetten.

De Nederlandse economie bleek de afgelopen jaren veerkrachtig bij meerdere grote schokken; in 2023 laat de economie een afkoeling zien. De pandemie, de voortdurende oorlog in Oekraïne en de daaruit voortkomende energie- en inflatieschok hadden een grote economische en maatschappelijke impact. De economie is mede door het steunbeleid van de overheid veerkrachtig gebleken. Het economisch herstel na de coronacrisis was sterker dan verwacht, ook in vergelijking met andere landen. Ondanks de veerkracht van de Nederlandse economie valt de economische groei nu terug. Na een bbp-groei van 4,3% in 2022 groeit de economie naar verwachting in 2023 met 0,7%. In de eerste twee kwartalen van 2023 kromp de Nederlandse economie met 0,4% en 0,3%.¹ Met twee kwartalen van economische krimp op rij is er technisch gesproken sprake van een recessie. De verwachting is echter dat deze recessie mild en van korte duur zal zijn. Het CPB raamt dat in het derde en vierde kwartaal van 2023 de economie zal herstellen. Voor 2024 wordt bbp-groei geraamd van 1,5%.

Figuur 1.1 Ontwikkeling van het Nederlandse bruto binnenlands product (bbp, 2015=100)

Bron: CBS en CPB

De inflatie daalt maar blijft voorlopig hoog, en heeft zich ook breder genesteld in de economie. De inflatieschok kwam oorspronkelijk voort uit oplopende energie- en voedselprijzen, mede veroorzaakt door de oorlog in Oekraïne. Terwijl eerder werd verwacht dat de inflatie snel zou afnemen, houdt deze nu toch langer aan. De inflatie gemeten volgens de Harmonised Index of Consumer Prices (HICP)-methode (jaar-op-jaar) daalt volgens het CPB van 11,6% in 2022 naar 4,1% in 2023.

¹ CBS Statline

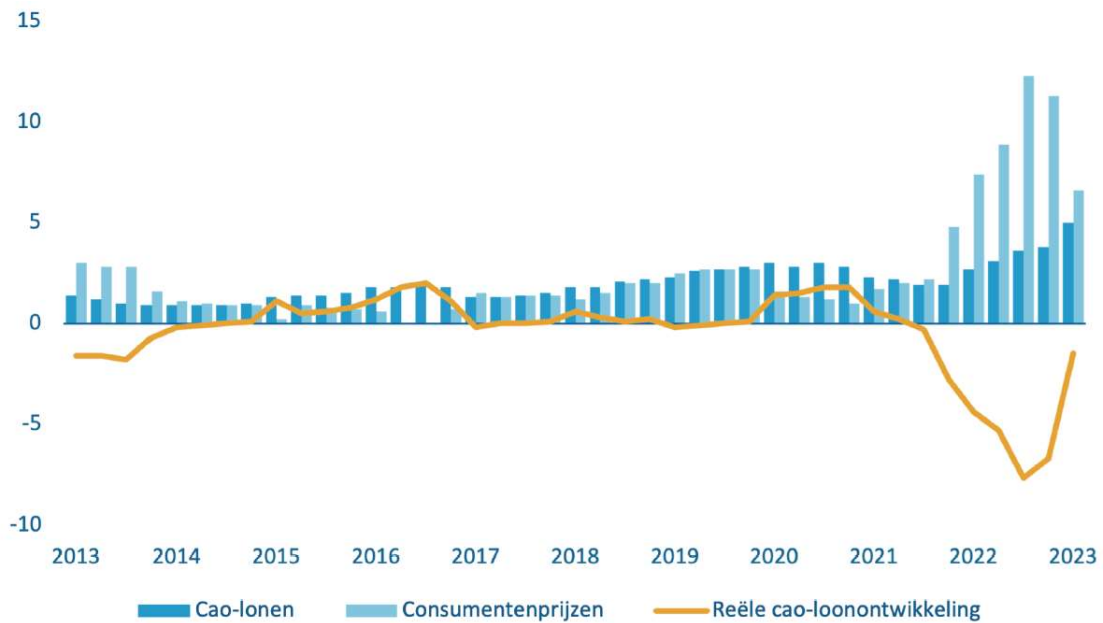
Cijfers van het CBS laten zien dat de CPI in augustus daalde tot 3,0%. Voor 2024 schat het CPB een inflatie van 3,9%. De inflatieproblematiek reikt inmiddels verder dan enkel de stijging van de gas- en elektriciteitsprijzen. Dit is terug te zien aan de flink gestegen voedselprijzen en de huidige hoge kerninflatie. Dit heeft grote gevolgen voor de koopkracht van Nederlandse huishoudens.

Bij ongewijzigd beleid stijgt de (kinder)armoede in Nederland. De armoede zou zonder aanvullende koopkrachtmaatregelen in 2024 oplopen tot 5,7% van de bevolking, een toename van 0,9%-punt ten opzichte van 2023. Dit komt doordat tijdelijke maatregelen zoals het prijsplafond en de energietoeslag na 2023 ophouden. Inmiddels zijn zowel de energieprijzen als de volatiliteit op de energiemarkt gedaald en kunnen er weer vaste contracten onder het prijsplafond worden afgesloten. Dit beperkt de onzekerheid. De energierekening is wel nog steeds hoger dan vóór de energiecrisis.

Het kabinet heeft besloten tot een gericht en structureel koopkrachtpakket om de koopkracht van lage inkomens en gezinnen met kinderen te verbeteren en te voorkomen dat (kinder)armoede stijgt onder huishoudens. In het koopkrachtpakket verhoogt het kabinet het kindgebondenbudget, de huurtoeslag en de arbeidskorting. Daarnaast wordt opnieuw een subsidie verstrekt aan het Tijdelijk Noodfonds Energie, dat gericht is op het tegengaan van problematische energieschulden bij huishoudens met een hoge energierekening en een laag (midden)inkomen. Het CPB rekent mede door toenemende lonen op een mediane koopkrachtgroei van 1,7% in 2024. Voor 2023 gaat het CPB uit van een daling van 1,1% in navolging van de grotere daling van 2,7% in 2022. De armoedecijfers blijven in 2024 gelijk aan die van 2023 met 4,8%, terwijl eerder een stijging tot 5,7% werd geraamd. Het percentage gezinnen met kinderen dat in armoede leeft daalt van 6,2% in 2023 naar 5,1% in 2024. Eerder raamde het CPB een stijging tot 7,0%.

De combinatie van een krappe arbeidsmarkt en hoge inflatie leidt tot hogere loonstijgingen. Hoewel de werkloosheid licht oploopt tot 3,6% in 2023 en 4,0% in 2024, blijft de arbeidsmarkt krap. De cao-lonen reageren met vertraging op de sterk opgelopen inflatie. Het cao-loon in de marktsector stijgt naar verwachting met 5,9% in 2023 en 5,4% in 2024 en toont daarmee inhaalgroei. Figuur 1.2 toont de gerealiseerde ontwikkeling van nominale en reële cao-lonen en consumentenprijzen (gemeten volgens de consumentenprijsindex, CPI) tot het eerste kwartaal van 2023. De nominale stijging van de cao-lonen ligt voorsnog lager dan de CPI. De reële loonontwikkeling was tot en met het eerste kwartaal van 2023 daarmee negatief.

Figuur 1.2 Cao-lonen, consumentenprijzen en reële cao-loonontwikkeling (%-verandering t.o.v. jaar eerder)

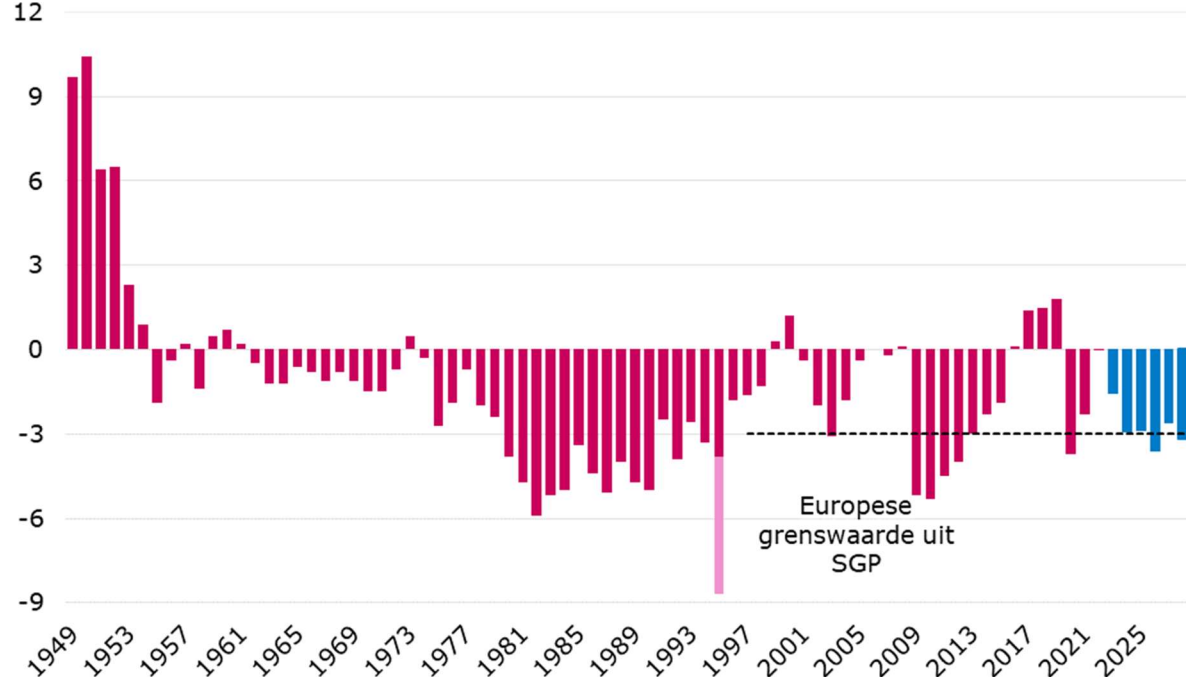
Bron: CBS

Loongroei stut de koopkracht, maar kan tegelijkertijd bijdragen aan verdere prijsstijgingen. De arbeidsinkomensquote is in 2022 gedaald, daalt in 2023 verder en neemt in 2024 weer wat toe. Deze trend en de sterk gestegen opbrengsten van de vennootschapsbelasting suggereren dat er op macro-economisch niveau nog loonruimte aanwezig is. Tegelijkertijd is de winstgevendheid niet overal toegenomen; er zijn aanzienlijke verschillen tussen bedrijfstakken. Ook de mogelijkheid om hogere kosten af te wentelen op de consument speelt hierbij een belangrijk rol. Mede hierdoor zullen loonstijgingen deels doorwerken in de kerninflatie. Dit effect zal verschillen per branche.

HOOFDSTUK 2: BEGROTINGSDOELSTELLINGEN

Het EMU-saldo komt in 2024 en 2025 uit op -2,9% en de overheidsfinanciën verslechteren op de middellange termijn. Tegelijkertijd blijft de EMU-schuld relatief laag. Op de korte termijn leiden extra uitgaven en minder belastinginkomsten tot een groter overheidstekort. Deze trend zet door op de middellange termijn: dit komt mede door de ambitieuze investeringsagenda van het kabinet en de oplopende uitgaven aan rente. In november worden er verkiezingen gehouden, waarna er nieuw beleid voor de komende vier jaar wordt uitgestippeld. De ramingen van het saldo voor deze jaren is sterk afhankelijk van een nieuw coalitieakkoord en zijn daarom met onzekerheid omgeven.

Figuur 2.1 Ontwikkeling EMU-saldo

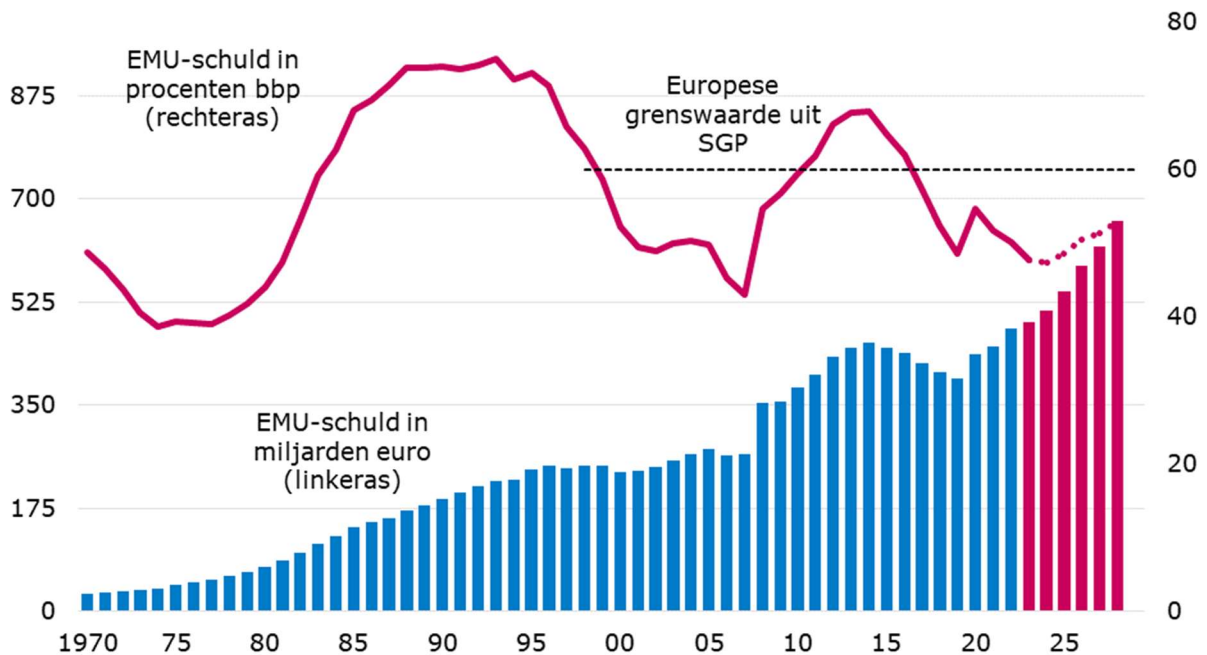
Bron: CBS en Ministerie van Financiën

Tegelijkertijd blijft de financiële uitgangspositie van de Nederlandse overheid sterk. De schuld is naar verwachting 47,6% in 2023 en daalt naar 47,3% in 2024, om vervolgens te stijgen tot 52,9% in 2028. De gunstige schuldontwikkeling komt onder andere door de hoge inflatie en het bijbehorende noemereffect: door de hoge inflatie stijgt het nominale bbp en daalt de schuld in verhouding. Het noemereffect zal in de komende jaren waarschijnlijk afnemen, aangezien de inflatie op termijn tendeert naar de doelstelling van de ECB (2%). Volgens de laatste raming van het CPB uit augustus 2023 daalt de inflatie tot ongeveer 2,1% in 2028. Nederland krijgt van kredietbeoordelaars een 'triple-A rating'; de hoogste kredietbeoordeling. Dit geeft aan dat er een zeer hoog vertrouwen is dat Nederland in de komende jaren kan voldoen aan zijn betalingsverplichtingen.

Houdbare overheidsfinanciën dragen bij aan een eerlijke verdeling van financiële welvaart over generaties. De houdbaarheid van de Nederlandse overheidsfinanciën op de middellange en lange termijn wordt beïnvloed door verschillende factoren, zoals economische groei, demografische veranderingen en renteontwikkelingen. Tegenover deze intergenerationele houdbaarheid van overheidsfinanciën staat ook de urgentie van een aantal maatschappelijke transitie, bijvoorbeeld rondom klimaat en vergrijzing. Bij het uitblijven van maatregelen nu zal dit een wissel

trekken op volgende generaties. Daarnaast dient de overheid ook te waken voor het voeren van pro-cyclisch beleid.

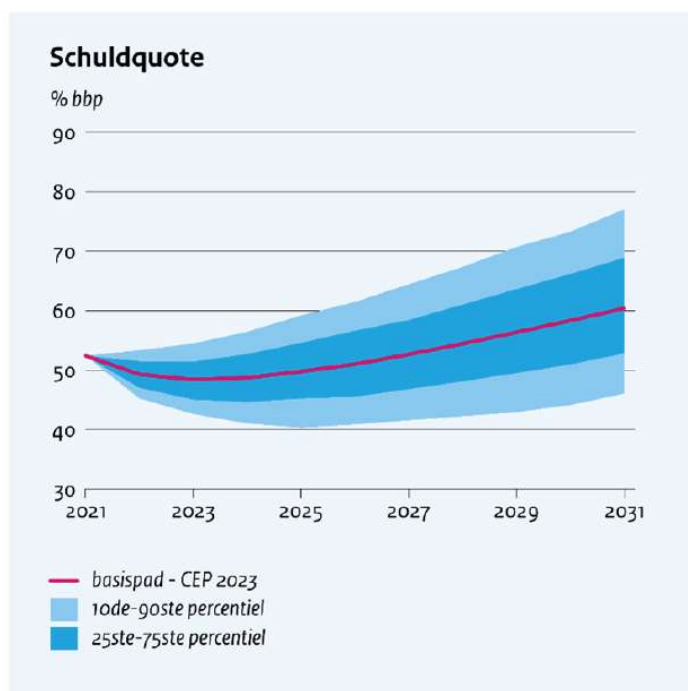
Figuur 2.2 Ontwikkeling EMU-schuld

Bron: CBS en Ministerie van Financiën

Een Debt Sustainability Analysis (DSA) is een instrument om de (lange termijn) schuldhoudbaarheid van een land te beoordelen en daarbij toekomstige risico's te identificeren. Het CPB heeft de DSA-analyse, zoals gerapporteerd in de vorige ontwerpbegroting, geüpdatet op basis van de CEP-raming 2023. De figuur hieronder toont de kans dat de staatsschuld een bepaald niveau bereikt tot en met het jaar 2031. Deze voorspelling is gebaseerd op een stochastische schuldprojectie met duizend rente-, groei- en primair saldo scenario's en bij ongewijzigd beleid.

Figuur 2.3 Stochastische schuldprojectie tot 2031

Bron: CPB

Het DSA-model laat zien dat de oploop van de schuld op middellange termijn beperkt blijft. Het basispad komt in 2031 net iets boven de 60% bbp uit. Het 25ste percentiel en het 75ste percentiel zijn respectievelijk 53% en 68% in het jaar 2031. Dat betekent dus dat er een kans van 50% is dat de staatsschuld in 2031 tussen de 53% en 68% ligt. Het 10de en 90ste percentiel komen in 2031 uit op 46% en 77%.

HOOFDSTUK 3:

PROJECTIES VAN INKOMSTEN EN UITGAVEN BIJ EEN SCENARIO VAN ONGEWIJZIGD BELEID

Tabel 3.1 Projecties inzake overheidsuitgaven en -inkomsten, uitgesplitst naar belangrijkste onderdelen

	ESA Code	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
Overheid (S13)			
1. Totaal inkomsten in ongewijzigd beleid	TR	42,52	42,74
<i>Waarvan</i>			
1.1. Belastingen op productie en invoer	D.2	11,41	11,39
1.2. Belastingen op inkomen, vermogen enz.	D.5	13,99	14,20
1.3 Vermogensheffingen	D.91	0,28	0,27
1.4 Sociale uitkeringen	D.61	13,14	12,95
1.5 Inkomen uit vermogen	D.4	0,49	0,55
1.6 Overig		3,21	3,39
p.m.: Belastingdruk (D.2+D.5+D.61+D.91-D.995)		38,81	38,72
<hr/>			
2. Totaal uitgavenbeeld bij ongewijzigd beleid	TE	43,97	45,10
<i>Waarvan</i>			
2.1 Beloning van werknemers	D.1	8,16	8,50
2.2 Intermediar verbruik	P.2	6,25	6,28
2.3 Sociale uitkeringen	D.62,D.63	10,65	11,01
<i>waarvan werkloosheidsuitkeringen</i>		10,47	10,93
2.4 Rente-uitgaven	EDP D.41	0,70	0,80
2.5 Subsidies	D.3	2,03	1,80
2.6 Bruto investeringen in vaste activa	P.51	3,08	3,20
2.7 Kapitaal overdrachten	D.9	0,77	0,58
2.8 Overig		1,86	1,99

Bron: CPB

HOOFDSTUK 4:

DOELSTELLINGEN INZAKE INKOMSTEN EN UITGAVEN

Tabel 4.1 Doelstellingen inzake overheidsuitgaven en -inkomsten, uitgesplitst naar belangrijkste onderdelen

	ESA Code	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
Overheid (S13)			
1. Totaal inkomsten in ongewijzigd beleid	TR	42,52	42,74
<i>Waarvan</i>			
1.1. Belastingen op productie en invoer	D.2	11,41	11,39
1.2. Belastingen op inkomen, vermogen enz.	D.5	13,99	14,20
1.3 Vermogensheffingen	D.91	0,28	0,27
1.4 Sociale uitkeringen	D.61	13,14	12,95
1.5 Inkomen uit vermogen	D.4	0,49	0,55
1.6 Overig		3,21	3,39
p.m.: Belastingdruk (D.2+D.5+D.61+D.91-D.995)		38,81	38,72
2. Totaal uitgavenbeeld bij ongewijzigd beleid	TE	43,97	45,10
<i>Waarvan</i>			
2.1 Beloning van werknemers	D.1	8,16	8,50
2.2 Intermediar verbruik	P.2	6,25	6,28
2.3 Sociale uitkeringen	D.62,D.63	10,65	11,01
<i>waarvan werkloosheidsuitkeringen</i>		10,47	10,93
2.4 Rente-uitgaven	EDP D.41	0,70	0,80
2.5 Subsidies	D.3	2,03	1,80
2.6 Bruto investeringen in vaste activa	P.51	3,08	3,20
2.7 Kapitaal overdrachten	D.9	0,77	0,58
2.8 Overig		1,86	1,99

Bron: CPB en Ministerie van Financiën

HOOFDSTUK 5: DISCRETIONAIRE BUDGETTAIRE MAATREGELEN

5.1 Uitgaven

De totale uitgaven relevant voor het EMU-saldo zijn 401,8 miljard euro in 2023 en stijgen naar 433,6 miljard euro in 2024. De inkomsten zijn 386,5 miljard euro in 2023 en 402,9 miljard euro in 2024. Verdere budgettaire kerngegevens zijn in tabel 5.1 weergegeven.

Tabel 5.1: Budgettaire kerngegevens

(in miljard euro, tenzij anders aangegeven)	2023	2024
Inkomsten (belastingen en sociale premies)	386,5	402,9
Reguliere netto-uitgaven onder het uitgavenplafond	375,7	413,1
Rijksbegroting	170,9	176,2
Sociale zekerheid	98,9	108,9
Zorg	87,8	97,8
Investerings	18,1	30,3
Steunmaatregelen corona relevant voor het EMU-saldo (uitgaven)	3,0	0,5
Overige netto-uitgaven en correcties relevant voor het EMU-saldo	23,1	19,9
Totale netto-uitgaven relevant voor het EMU-saldo	401,8	433,6
EMU-saldo centrale overheid	-15,3	-30,6
EMU-saldo decentrale overheden	-1,0	-1,1
EMU-saldo collectieve sector	-16,4	-31,7
EMU-saldo collectieve sector (in procenten bbp)	-1,6%	-2,9%
EMU-schuld collectieve sector	489,9	509,5
EMU-schuld collectieve sector (in procenten bbp)	47,6%	47,3%
Bruto binnenlands product (bbp)	1.028	1.078

Bron: Ministerie van Financiën

Met de investeringsagenda uit het coalitieakkoord vaart het kabinet budgettair bewust scherp aan de wind. Het EMU-saldo wordt tot en met 2025 geraamd net onder de -3% bbp en verslechtert in de jaren daarna. De EMU-schuld wordt geraamd op 47,6% bbp in 2023 en 47,3% in 2024. Hiermee blijft Nederland ruim onder de Europese grenswaarde van 60% bbp. Tegelijkertijd kan dit beeld bij een verslechtering van de economische situatie snel omslaan.

Het is daarom nodig de begroting op orde te houden. Het kabinet is geconfronteerd met hogere uitgaven. De uitgavenproblematiek zoals bijvoorbeeld de renteopgave, de kosten van het energiepakket, de hogere verwachte uitgaven aan toeslagen en asiel zijn voorzien van budgettaire dekking voor 2023 en 2024. Daarbij heeft het kabinet een aantal structurele maatregelen genomen om te komen tot een evenwichtig pakket. Het incidenteel budgettair beslag voor het aanvullende

compensatiepakket voor Groningen komt ten laste van het EMU-saldo. Per saldo blijven de overheidsuitgaven in den brede stijgen.

5.1.2 Koopkrachtpakket augustus

Het koopkrachtpakket bestaat uit een verruiming van 2 miljard euro per jaar vanaf 2024.

Er gaat ongeveer 1 miljard euro per jaar vanaf 2024 naar gezinnen met kinderen die een inkomen hebben van maximaal ongeveer 70.000 euro. Daarnaast gaat er 704 miljoen euro in 2024 en 750 miljoen euro per jaar vanaf 2025 naar huurders met een inkomen tot ongeveer 30.000 euro per persoon. De koopkrachtmaatregelen met betrekking tot de energiekosten worden deels doorgetrokken naar maart 2024 met het tijdelijk noodfonds energie voor een doelgroep met een laag (midden)inkomen en een hoge energierekening. Het overige budget gaat onder andere naar jonggehandicapten, werknemers die rond het minimumloon verdienen en bijstandsgerechtigden. Ook is er een envelop van 30 miljoen euro vrij gemaakt ter ondersteuning van de koopkracht in Caribisch Nederland.

Deze maatregelen worden gedekt met hogere lasten voor hogere inkomens en hogere belasting op alcohol en tabak. Vanaf 2024 wordt 1,5 miljard euro van de dekkingsopgave opgehaald bij inkomens vanaf ongeveer 75.000 euro per jaar door schijfgrenzen slechts gedeeltelijk te indexeren. Op dezelfde manier worden de lasten verzaamd bij gepensioneerden met een inkomen tussen ongeveer 37.000 en 75.000 euro. Dat levert vanaf 2024 ongeveer 240 miljoen euro per jaar op. Het verhogen van de accijns op alcohol en rooktabak levert 85 miljoen euro op in 2024 en 103 miljoen euro structureel vanaf 2025. Ook is er een overschot van 275 miljoen euro in het inkomstenkader dat is ingezet voor het koopkrachtpakket. Hiermee resulteert het pakket in een incidenteel tekort, maar een structureel overschot.

5.1.3 Oekraïne

Het kabinet blijft Oekraïne met overgave ondersteunen. Dit doet het kabinet onder andere met een combinatie van militaire en humanitaire ondersteuning in Oekraïne. In Nederland wordt onder meer de noodopvang van en de medisch noodzakelijke zorg voor Oekraïense ontheemden georganiseerd.

Nederland biedt een veilige haven voor Oekraïense ontheemden; ze worden opgevangen, ondersteund en krijgen de mogelijkheid om te werken en naar school te gaan. In de uitgavenraming in de Miljoenennota 2024 is uitgegaan van gemiddeld 111.500 Oekraïense ontheemden in 2024. De uitgaven zijn in beginsel geraamd tot eind 2024, maar kennen voor de opvang van ontheemden een doorwerking naar 2025. Daarnaast zijn, vooruitlopend op de verwachte verlenging van de Richtlijn Tijdelijke Bescherming (RTB), middelen in 2026 gereserveerd voor de verlenging of vernieuwing van opvanglocaties.

In totaal wordt voor de binnenlandse regelingen bijna 3,4 miljard euro aan uitgaven geraamd in 2024 (zie tabel 5.2). Daarvan is 3 miljard euro voor de opvang en huisvesting van Oekraïense ontheemden. Het gaat om zowel de afrekening van 2023 als de voorschotten voor 2024. Daarnaast is 97 miljoen euro beschikbaar voor nieuwkomersonderwijs. Om te borgen dat Oekraïense ontheemden toegang hebben tot zorg is de Regeling Medische zorg Ontheemden (RMO) verlengd (220 miljoen euro), net als de meerkostenregeling gemeentelijke zorg (23 miljoen euro).

Tabel 5.2 Uitgaven binnenlandse regelingen Oekraïne

Binnenlandse regelingen						
in miljoenen euro	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Totaal	3.576	3.377	1.214	100	-	-
Opvang ontheemden	3.023	3.029	1.214	100	-	-
Zorg	283	250	-	-	-	-
Onderwijs	246	97	-	-	-	-
Sociale Zekerheid en Werkgelegenheid	25	-	-	-	-	-

Bron: Ministerie van Financiën

In internationaal verband ondersteunt het kabinet Oekraïne op militair gebied, draagt het bij aan humanitaire ondersteuning en biedt het hulp bij de acute wederopbouw en herstelwerkzaamheden. Het kabinet heeft voor internationale steunverzoeken van Oekraïne aanvullend budget beschikbaar gesteld uit algemene middelen. Tabel 5.3 toont een overzicht van de internationale steun voor 2023 tot en met 2028 in netto-uitgaven.

Tabel 5.3 Bijdrage Nederland aan internationale steun Oekraïne

Internationale steun						
in miljoenen euro	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Totaal	1.524	1.239	629	391	81	441
Humanitaire ondersteuning en wederopbouw	456	93	93	95	97	-
<i>w.v. compensatie uit Oekraïnerегeling</i>	406	93	93	95	97	-
<i>w.v. uit departementale begroting</i>	50	-	-	-	-	-
Militaire ondersteuning	1.069	1.146	536	296	- 16	441

Bron: Ministerie van Financiën

Nederland biedt op verschillende manieren financiële steun (zie tabel 5.4). Dit gebeurt door het verstrekken van leningen via het IMF en door begrotingssteun via de Europese Unie. Ook financiert het kabinet een kapitaalinjectie aan de European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) om diens steun aan Oekraïne voort te zetten. Daarnaast bieden we leveringszekerheid van gas. Hiervoor is een vulgraadverplichting afgesproken. Omdat in de huidige marktomstandigheden marktprikkels voor het vullen van de berging in Bergermeer kunnen ontbreken, is een stimuleringssubsidie ingericht. Daarnaast is aan Energie Beheer Nederland (EBN) een lening verstrekt, die over meerdere jaren wordt terugbetaald.

Tabel 5.4 Uitgaven financiële steun en leveringszekerheid

Financiële steun en leveringszekerheid						
in miljoenen euro	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Totaal	95	457	146	- 107	- 144	- 188
Financiële ondersteuning	25	116	41	41	5	- 39
Leveringszekerheid	70	340	105	- 148	- 148	- 148

Bron: Ministerie van Financiën

5.1.4 Groningen

Inwoners van het aardbevingsgebied hebben nog dagelijks te maken met de gevolgen van de gaswinning. Dit brengt gevoelens van angst, frustratie en onzekerheid met zich mee. Voor het demissionaire kabinet staan de veiligheid, het goed afhandelen van schade en het creëren van perspectief voor de inwoners voorop.

Het kabinet heeft naar aanleiding van het rapport van de Parlementaire Enquêtecommissie Aardgaswinning Groningen (PEGA) maatregelen genomen om de schadeafhandeling milder, makkelijker en menselijker te maken. De totale omvang bedraagt 22,35 miljard euro. Hiervoor is bij de voorjaarsbesluitvorming een reeks op de Aanvullende Post gereserveerd die in totaal optelt tot 11,5 miljard euro. Deze reeks bestaat voor 4 miljard euro aan incidentele middelen in de periode tot en met 2028. Dit zijn middelen voor zowel schade en versterken als voor verduurzaming, sociaal en economisch perspectief. Daarnaast is er gedurende 30 jaar 250 miljoen euro gereserveerd voor generatielange betrokkenheid, eveneens voor verduurzaming, sociaal en economisch perspectief. Deze middelen komen bovenop de bestaande middelen voor Groningen die zijn gereserveerd op de begroting van EZK en op de bestaande middelen die geherprioriteerd worden bij andere departementen. De totale omvang van de bestaande en nieuwe maatregelen komt uit op 22,35 miljard euro.

5.2 Inkomsten

In 2024 ontvangt het Rijk naar verwachting 402,9 miljard euro aan belastingen en premies op EMU-basis. Daarvan zijn budgettair de loon- en inkomstenbelasting, omzetbelasting (btw), zorgpremies, premies volks- en werknemersverzekeringen en de vennootschapsbelasting (vpb) het meest van belang. Zie tabel 5.5. voor het totale overzicht van de verwachte belasting- en premieontvangsten in 2024.

In 2023 nemen de inkomsten met 34,6 miljard euro toe ten opzichte van 2022. In tabel 5.5 is te zien dat deze groei bijna volledig wordt gedreven door de economische ontwikkeling in 2023. De endogene groei is de groei die verklaard wordt door de algemene economische ontwikkeling. Deze bedraagt 30,6 miljard euro. Beleidsmaatregelen leiden tot 4,0 miljard euro hogere belastingontvangsten ten opzichte van 2022. Hierbij gaat het vooral om het afbouwen van enkele belastingverlagingen die vorig jaar zijn getroffen in verband met de hoge energieprijzen, namelijk afschaffen van de verlaagde btw op elektriciteit en gas en afbouw van de verlaagde accijns op brandstoffen, en het vervangen van de verlaagde energiebelasting met het prijsplafond. Het aflopen van de solidariteitsbijdrage in 2022 betekent een *min* in 2023 (-6,4 miljard euro); het integreren van de Opslag Duurzame Energie in de energiebelasting betekent een (boekhoudkundige) plus in 2023 (+3,4 miljard euro); en maatregelen in de 'vermogenssfeer' dragen bij aan een *plus* (met name verhoging van het verlaagde vpb-tarief i.c.m. verlaging van de schijfgrens, gezamenlijk ongeveer +2,8 miljard euro).

De belasting- en premieontvangsten groeien in 2024 met 16,5 miljard euro. De endogene groei bedraagt 12,3 miljard euro en is daarmee beperkter dan in 2023. Een nieuwe stijging van de belastbare winst, en dus van de vennootschapsbelasting, wordt namelijk niet verwacht. Beleidswijzigingen leiden tot een extra groei van de belastinginkomsten met 4,2 miljard euro. Onder andere door het helemaal aflopen van de verlaging van de brandstofaccijnzen waar in 2022 mee is gestart. Daarnaast worden er maatregelen genomen in de loonheffing. Het niet volledig indexeren van de schijfgrens voor het toptarief levert ca. 1,6 miljard euro op. Daarnaast wordt de verbruiksbelasting (op o.a. frisdranken) verhoogd (+0,4 miljard euro) en accijnzen op tabak en alcohol worden discretionair geïndexeerd.

Op de middellange termijn groeien de ontvangsten verder tot ongeveer 478,7 miljard euro in 2028. De endogene groei ligt in deze periode ongeveer in lijn met de verwachte waardeontwikkeling van het bbp.

Tabel 5.5 Belasting- en premieontvangsten 2022-2024

	2022	2023	2024
Belastingen en premies volksverzekeringen op EMU-basis	275,1	302,0	311,9
- waarvan belastingen	233,2	260,4	269,8
- waarvan premies volksverzekeringen	41,9	41,6	42,1
Premies Werknemersverzekeringen	76,7	84,5	91,0
Totaal	351,9	386,5	402,9
Mutatie		34,6	16,5
- waarvan endogene groei		30,6	12,3
- waarvan beleid		4,0	4,2
Endogene mutatie (in %)		8,7%	3,2%
Waardeontwikkeling BBP (in %)		7,3%	4,9%

Bron: Ministerie van Financiën

HOOFDSTUK 6:

MOGELIJKE VERBANDEN TUSSEN HET ONTWERPBEGROTINGSPLAN EN DE LANDENSPECIFIEKE AANBEVELINGEN VASTGESTELDE STREEFDOELEN

De Europese Commissie adviseert als een onderdeel van het Europees Semester over de nationale hervormingsprogramma's en stabiliteits- of convergentieprogramma's van de lidstaten binnen de eurozone. Hieronder volgt kabinetsreactie met de voortgang per aanbeveling. Zoals genoemd is het huidige kabinet demissionair. Onderstaande kabinetsstandpunten moeten in dat licht worden bezien.

Landenspecifieke aanbevelingen (LSA's)

LSA-nummer	Maatregelen (concrete voortgang)
LSA's 2022	
LSA 1: macro-economische stabiliteit De geldende energiegerelateerde steunmaatregelen tegen eind 2023 uitfaseren en de daarmee samenhangende besparingen gebruiken om het overheidstekort terug te dringen. Indien nieuwe stijgingen van de energieprijzen steunmaatregelen vereisen, waarborgen dat deze toegespitst zijn op de bescherming van kwetsbare huishoudens en bedrijven, alsook fiscaal haalbaar zijn en stimulansen voor energiebesparing in stand houden. Zorgen voor een prudent begrotingsbeleid, met name door de nominale stijging van de nationaal gefinancierde netto primaire uitgaven in 2024 te beperken tot niet meer dan 3,5%.	<p>Het kabinet heeft in de Voorjaarsnota 2023 aangegeven dat de generieke energiesteunmaatregelen eind 2023 af worden gebouwd. Om kwetsbare huishoudens (met een laag inkomen en een hoge energierekening) een vangnet te bieden, verstrekt het kabinet opnieuw een subsidie aan het Tijdelijk Noodfonds Energie, dat wordt opengesteld voor de periode oktober 2023 tot en met 2024. Omdat hogere uitgaven dienen te worden ingepast onder het uitgavenplafond, zijn de uitgaven gerelateerd aan de energiesteunmaatregelen in de Voorjaarsnota 2023 ingepast in de budgettaire kaders.</p> <p>Verder kan het kabinet zich vinden in de aanbeveling van de Commissie om prudent begrotingsbeleid te blijven voeren. De uitgavenproblematiek zoals bijvoorbeeld de renteopgave, de kosten van het energiepakket, de hogere verwachte uitgaven aan toeslagen en asiel zijn voorzien van budgettaire dekking. In de Miljoenennota 2024 wordt voor 2024 en 2025 een EMU-saldo van -2,9% en een EMU-schuld van 47,3% geraamd. Hiermee blijft Nederland binnen de Europese grenswaarden van -3% (EMU-saldo) en 60% (EMU-schuld). De Commissie beveelt Nederland een maximale groei van de (in het nieuwe raamwerk enige sturingsvariabele) netto primaire uitgaven in 2024 aan van 3,5%. Om deze aanbeveling goed te kunnen vergelijken met de huidige preventieve arm kan dit vertaald worden naar het structurele saldo. De aanbeveling van de Commissie voor 2024 komt overeen met een gemiddelde jaarlijkse verbetering van het structureel saldo van 0,32%. Op basis van de geraamde ontwikkeling van het structureel saldo in de Miljoenennota voldoet Nederland niet aan de aanbeveling van de Commissie.</p>

<p>Nationaal gefinancierde overheidsinvesteringen in stand houden en zorgen voor een doeltreffende absorptie van subsidies uit de herstel- en veerkrachtfaciliteit en andere EU-fondsen, met name om de groene en de digitale transitie te bevorderen.</p> <p>Voor de periode na 2024 blijven streven naar een begrotingsstrategie op middellange termijn van geleidelijke en duurzame consolidatie, in combinatie met investeringen en hervormingen die bevorderlijk zijn voor meer duurzame groei, teneinde op middellange termijn een prudente begrotings situatie te bereiken.</p>	<p>Daarnaast onderschrijft het kabinet het belang van de groene en digitale transitie, waaraan het klimaat- en transitiefonds, het Nationaal Groeifonds en het Nederlandse Herstel- en Veerkrachtplan (HVP) een aanzienlijke bijdrage zullen leveren. Naar verwachting zal een kwart van de financiële middelen uit het HVP voor de digitale transitie en bijna de helft van de financiële middelen voor de groene transitie worden aangewend. Het kabinet werkt hard aan de implementatie van het HVP om alle HVP-subsidies volledig en effectief in te zetten. Daarnaast is een pakket aan beleidsmaatregelen samengesteld en bij de Europese Commissie ingediend om aanspraak te maken op de aanvullende middelen in het kader van REPowerEU.²</p> <p>Ook acht het kabinet het positief dat de Commissie wederom het belang van prudent begrotingsbeleid op de middellange termijn benoemt.</p>
<p>LSA 1b: woningmarkt</p> <p>De bevoordeling van schulden van huishoudens en de verstoringen op de woningmarkt verminderen.</p> <p>De beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen op de particuliere huurmarkt ondersteunen. Belemmeringen voor investeringen wegnemen, onder meer in woningbouw.</p>	<p>Met betrekking tot de fiscale behandeling van de eigen woning, is het maximale tarief van de hypotheekrenteaftrek in de afgelopen jaren afgebouwd, en bedraagt nu 37%.</p> <p>Een centraal element in het beleid van de minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening is het beleidsprogramma Woningbouw.³ Dit programma is gericht op het bereiken van drie doelen: (i) Ten minste 981.000 woningen bouwen in de periode tot en met 2030, (ii) twee derde van die woningen betaalbaar houden en (iii) elk jaar ten minste 100.000 woningen bouwen. De aanpak die is uiteengezet in dit programma bestaat uit vier onderdelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • versterking van de regierol van de overheid bij de bouw van woningen (in samenwerking met provincies en gemeenten); • versnelling van het proces van woningbouw; • snelle woningbouw stimuleren (door gemeenten te ondersteunen); • woningen bouwen op grootschalige locaties. <p>De vraag naar huisvesting is sterker gegroeid dan verwacht sinds het moment van publicatie van de woningbouwplannen, vooral door migratie, waardoor de oorspronkelijke doelstelling om 900.000 woningen erbij te krijgen verhoogd is naar 981.000. Dit</p>

² [Kamerbrief over Nederlandse inzet voor beschikbare financiering REPowerEU | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

³ [Programma Woningbouw | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

	<p>terwijl de financieel-economische omstandigheden om woningen te bouwen door de gestegen bouwkosten en gestegen rente moeilijker zijn geworden. Er worden extra maatregelen ingezet om de dip in de woningbouwproductie op korte termijn zoveel mogelijk te beperken: een start-bouwimpuls van minimaal 250 miljoen euro om woningbouwprojecten die nu vastlopen alsnog snel van start te laten gaan en ruim 300 miljoen extra om de bouw van flexwoningen te stimuleren.</p> <p>Met de maatregelen die opgenomen zijn in het beleidsprogramma Betaalbaar Wonen⁴ wil de minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening bevorderen dat mensen hun woonlasten beter kunnen dragen en dat mensen toegang hebben tot een kwalitatief goede woning die past bij hun woonbehoefte en levensfase. Dit programma bestaat uit de onderstaande elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zorgen dat meer mensen met een middeninkomen een betaalbare woning kunnen vinden met de regulering van de middenhuur en het verbeteren van de positie van koopstarters. • Te hoge woonlasten van mensen met een laag inkomen aanpakken met verantwoord huurbeleid en hervorming van de huurtoeslag. • Huurders en kopers beter beschermen met verdere regulering van het huur-en koopproces en door maatregelen die de rechtsbescherming en informatiepositie van huurders en kopers verbeteren. <p>In aanvulling op het bovenstaande is in het Programma Woningbouw opgenomen dat de minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening ernaar streeft om tot en met 2030 350.000 betaalbare koop- en middenhuurwoningen te realiseren. In de vormgeving van de uitbreiding van de huurregulering met de middenhuursector is expliciet rekening gehouden dat het voor investeerders aantrekkelijk blijft om te investeren in middenhuur.⁵ Er worden hiervoor verschillende concrete maatregelen in de regulering genomen zoals: een tijdelijke nieuwbouwopslag (bovenop de toegestane maximale huurprijs) van 5% voor 10 jaar, aanpassing van het woningwaarderingstelsel zodat buitenruimtes beter worden gewaardeerd en goede energielabels krijgen meer punten. Op basis van deze aanpassingen hebben institutionele partijen zich eraan gecommitteerd zich in te spannen om vóór 2030 50.000 middenhuurwoningen te realiseren. Ook woningcorporaties hebben aangegeven 50.000 middenhuurwoningen te willen realiseren. Verder zal er voordat het wetsvoorstel aan de TK wordt aangeboden gekeken worden of er verdere aanpassingen nodig zijn om het aantrekkelijk te houden dat partijen in middenhuur blijven investeren.</p>
<p>LSA 2a: herstel- en veerkrachtplan</p>	

⁴ [Programma Betaalbaar wonen | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

⁵ [Kamerbrief over regulering middenhuur | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

<p>Doorgaan met de gestage uitvoering van zijn herstel- en veerkrachtplan en snel het REPowerEU hoofdstuk afronden, zodat gauw een begin kan worden gemaakt met de uitvoering ervan.</p>	<p>Nederland wordt, net als alle andere lidstaten, opgeroepen om door te gaan met de implementatie van het HVP en de onderhandelingen over het REPowerEU hoofdstuk tijdig af te ronden, om deze plannen ook voortvarend te implementeren. Op 4 oktober 2022 is het Nederlandse HVP formeel goedgekeurd. Het HVP bestaat uit 49 maatregelen, waarvan 21 hervormingen en 28 investeringen.⁶ Het HVP en het aanstaande REPowerEU-addendum richt zich op prioritaire thema's als volkshuisvesting en de arbeidsmarkt. Ook investeert het HVP in digitalisering, onderwijs en zorg. Daarnaast draagt bijna de helft van de investeringen bij aan de groene transitie. Het kabinet werkt momenteel hard aan de implementatie van het HVP.⁷ Nederland is voornemens eind 2023 het eerste betalingsverzoek ter waarde van 1,4 miljard euro in te dienen bij de Commissie.</p> <p>Daarnaast zijn de gesprekken over de aanpassingen van het HVP, onder meer naar aanleiding van het Nederlandse voorstel in het kader van REPowerEU, in een vergevorderd stadium. Het betreft hier voorgestelde maatregelen om aanspraak te maken op beschikbare financiering om de afhankelijkheid van Russische fossiele energiebronnen versneld af te bouwen.⁸ Op 6 juli 2023 is het REPowerEU-addendum formeel ingediend bij de Commissie. Op basis van een beoordeling van zowel het REPowerEU-addendum als enkele voorgestelde wijzigingen van het HPV kan de Ecofinraad het geactualiseerde Nederlandse HVP accorderen en wordt er overgegaan tot implementatie.</p>
<p>LSA 2b: cohesiebeleid</p> <p>Voortgaan met de snelle uitvoering van de programma's van het cohesiebeleid, in nauwe complementariteit en synergie met het herstel- en veerkrachtplan.</p>	<p>In de tweede aanbeveling wordt Nederland, net als alle andere lidstaten, opgeroepen om de cohesiebeleidprogramma's voor de periode 2021-2027 snel te implementeren. De eerste calls voor het ESF+ zijn in de loop van 2022 opengesteld. De eerste calls voor het EFRO en het JTF zijn vanaf begin 2023 opengesteld. Het beschikbaar van de hoeveelheid middelen verloopt tot nu toe volgens plan. Ook wordt er bij deze programma's (met uitzondering van het ESF+) rijkscofinanciering ingezet die de regio's kunnen inzetten bij de verschillende openstellingen. Nederland streeft naar zo veel mogelijk complementariteit en synergie tussen HVP-maatregelen en andere EU-programma's die een soortgelijke doelstelling kennen. Evenwel geldt voor alle HVP-maatregelen dat dubbele financiering te allen tijde uitgesloten is.</p>
<p>LSA 3a: arbeidsmarkt</p> <p>Prikkels om gebruik te maken van flexibele of tijdelijke contracten verminderen.</p>	<p>Net als vorige jaren beveelt de Commissie aan de prikkels te verminderen om flexibele of tijdelijke contracten te gebruiken. Het kabinet herkent zich in deze aanbeveling. Hoewel flexibele contracten een nuttige rol vervullen op de arbeidsmarkt en ook in de toekomst nodig zullen zijn, is het kabinet van mening dat voorkomen</p>

⁶ [Definitief Nederlands Herstel- en Veerkrachtplan | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

⁷ [Nederlands Nationaal Hervormingsprogramma 2023 | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

⁸ [Kamerbrief over Nederlandse inzet voor beschikbare financiering REPowerEU | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

	<p>dient te worden dat contractvormen worden gebruikt om te concurreren op arbeidsvoorwaarden. De hoofddoelstelling van het kabinet is daarom meer zekerheid te realiseren voor werkenden door in te zetten op het stimuleren van duurzame arbeidsrelaties binnen wendbare ondernemingen.</p> <p>Het kabinet zet in dat kader een aantal belangrijke stappen om de verschillen tussen werknemers met een vaste arbeidsrelatie en werknemers met een flexibel contract terug te dringen en een meer gelijk speelveld tussen verschillende contractvormen te garanderen, in nauw overleg met sociale partners.</p> <p>Werknemers met een oproepcontract krijgen meer inkomens- en roosterzekerheid via een basiscontract, waarmee een minimaal aantal uren dat zij worden ingezet wordt gegarandeerd. Uitzendkrachten krijgen meer zekerheid door het inkorten van de meest onzekere fasen binnen uitzendwerk. Voor tijdelijk werk geldt dat voorkomen moet worden dat structureel werk in permanente tijdelijkheid wordt vervuld. Om draaideurconstructies te voorkomen is het uitgangspunt dat de huidige onderbrekingstermijn die geldt voor ketens van tijdelijke contracten (6 maanden) vervalt, en vervangen wordt door een administratieve vervaltermijn van vijf jaar (met uitzondering voor studenten).</p>
<p>LSA 3b: arbeidsmarkt</p> <p>Rekening houdend met sectorspecifieke behoeften, structurele tekorten aan arbeidskrachten en vaardigheden aanpakken, onder meer door het onderbenutte arbeidspotentieel aan te boren en de bij- en omscholingsmogelijkheden te verbeteren, met name voor degenen die zich in de marge van de arbeidsmarkt bevinden en inactiefen.</p>	<p>Het kabinet herkent deze uitdaging en kan zich vinden in de aanbeveling. Op korte termijn zal de veranderende economische situatie de acute krapteproblematiek wellicht iets doen verminderen, maar op de langere termijn blijft Nederland voor de uitdaging staan om het niveau van welvaart en publieke voorzieningen op peil te houden én de noodzakelijke transitie naar een duurzame economie te maken. Daarvoor moeten structurele personeelstekorten aangepakt worden in sectoren als de zorg, het onderwijs, de techniek, ICT en beroepen die nodig zijn voor de klimaat- en digitale transitie.</p> <p>In de zomer van 2022 heeft het kabinet hiertoe de overkoepelende aanpak tegen arbeidsmarktkrapte gedeeld. Daarin wordt zowel ingegaan op het benutten van het arbeidspotentieel binnen Nederland als op het makkelijker mogelijk maken van her-, bij-, en omscholing. Om de overkoepelende aanpak aan te vullen heeft het kabinet daarnaast verschillende onorthodoxe maatregelen verkend⁹, waarbij maatregelen binnen de volgende drie onderwerpen nader worden onderzocht:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Diverse acties gericht op meer lonend maken van werk; 2. Extra inzet op vergroten arbeidsaanbod; 3. Financiële ondersteuning bij overstap naar structurele krapte-sectoren.

⁹ [Kamerbrief met stand van zaken onderzoek aanvullende maatregelen tegen krapte op arbeidsmarkt | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

	<p>Bovendien zijn er verscheidene sectorspecifieke krapteaanpakken van toepassing, zoals die in de zorg¹⁰, het onderwijs¹¹ en de banen benodigd voor de groene transitie.</p> <p>Het kabinet zet daarnaast in op het stimuleren van een sterke leer- en ontwikkelcultuur onder de beroepsbevolking. Omdat er in Nederland veel door werknemers, werkgevers en sociale partners zelf wordt geïnvesteerd in scholing, richt het overheidsbeleid zich met name op doelen en doelgroepen waarvoor extra stimulering voor een leven lang ontwikkelen (LLO) nodig is. Zo wordt met de 'stimuleringsregeling leren en ontwikkelen in mkb-ondernemingen' (SLIM) de leercultuur in het mkb gestimuleerd. Het budget voor de SLIM-regeling wordt incidenteel verhoogd van 2024 tot en met 2027. Het extra budget wordt ingezet voor individuele scholing.</p> <p>Wat betreft onbenut arbeidspotentieel ziet het kabinet kansen in deeltijdwerkers meer laten werken en het activeren van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Om meer uren werken te bevorderen, zet het kabinet in op het makkelijker maken voor werknemers en werkgevers om banen te combineren, voor ouders om arbeid en zorgtaken te combineren en het financieel aantrekkelijk te maken om (meer uren) te werken. Naast de generieke plannen van het kabinet worden in de zorg, het onderwijs en de kinderopvang acties ondernomen om drempels bij meer uren werken weg te nemen. Ook roept het kabinet werkgevers op om een prioriteit te maken van goed werkgeverschap en het gesprek aan te gaan met werknemers over wat mogelijk is ten aanzien van meer uren werken.</p> <p>Voor het bevorderen van de arbeidsparticipatie van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, specifiek in kraptesectoren, werkt het kabinet op diverse manieren samen met gemeenten en UWV. Dit gebeurt onder andere via de hervorming van de arbeidsmarktdienstverlening, het wetsvoorstel participatiewet in balans, het wetsvoorstel van school naar duurzaam werk, inzet op beschutte werkplekken, verbetering van de banenafpraak, het plan van aanpak statushouders naar werk en de seniorenkansenvisie. Zo heeft het kabinet in 2022 met het actieplan 'Dichterbij dan je denkt' een extra impuls gegeven aan de matching van werkzoekenden en werkgevers. Tevens wordt gewerkt aan een nieuw initiatief gericht op het bevorderen van in- en doorstroom van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in kraptesectoren.</p>
<p>LSA 4a: fossiele brandstoffen</p> <p>De afhankelijkheid van fossiele brandstoffen verminderen door de uitrol van hernieuwbare energie te versnellen</p>	<p>Het kabinet stelt de reductie van broeikasgasemissies centraal in het klimaat- en energiebeleid. De opschaling van hernieuwbare energie is belangrijk om de doelen voor CO₂-reductie te behalen. Ook onderstreept het kabinet het belang van hernieuwbare energie om onze afhankelijkheid van fossiele energiebronnen te verminde-</p>

¹⁰ [Kamerbrief met Programma Toekomstbestendige Arbeidsmarkt Zorg en Welzijn \(programma TAZ\) | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

¹¹ [Kamerbrief lerarenbeleid december 2022 | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

ren. Het aandeel hernieuwbare energie in 2022 is volgens voorlopige cijfers van het CBS 15%. Het aandeel hernieuwbare elektriciteit (op basis van de elektriciteitsproductie uit hernieuwbare bronnen) in 2022 is 40%. Nederland streeft ernaar in 2035 een CO₂-vrije elektriciteitsproductie te hebben. De verwachting is dat Nederland in 2030 een aandeel hernieuwbare energie realiseert van ongeveer 30% (bandbreedte 26,9-32,6%) op basis van vastgesteld beleid zoals dat per 1 mei 2022 bekend was.

Daarmee wordt het huidige nationale referentiedoel van 27% in 2030 uit de huidige hernieuwbare energierichtlijn (RED) ruimschoots behaald. Het kabinet zet met de afspraken uit het Coalitieakkoord (2022) reeds in op een flinke verhoging van het aandeel hernieuwbare energie, middels de extra uitrol van onder meer wind op zee, zon op dak en opschaling van innovatieve technologieën voor de productie van waterstof en groen gas.

Meerdere elementen van het Klimaatpakket zien op de uitfasering van fossiele energie:

- CO₂-vrij regelbaar vermogen wordt onder meer bevorderd met de ombouw van gascentrales;
- investering, normeringen en beprijzing om mobiliteit te elektrificeren: aanschafsubsidies voor elektrische voertuigen, investeringen in de laadinfrastructuur, en de verhoging van de belasting op personenauto's en motorrijtuigen (bpm);
- het kabinet investeert substantieel in de doorontwikkeling van opgeschaalde waterstofelektrolyse, zowel onshore als offshore;

Het kabinet zet zich daarnaast in voor duurzame mobiliteit. Met het instrument 'de jaarverplichting energie voor vervoer' worden brandstofleveranciers verplicht om 20 Petajoule aan hernieuwbare energie te leveren aan de Nederlandse wegtransportmarkt. Dat komt bovenop de bestaande ambities uit de Europese richtlijn hernieuwbare energie. In 2024 wordt daarnaast een subsidieregeling waterstof in mobiliteit gelanceerd voor de stimulering van waterstoftankinfra en waterstofvoertuigen.

In het bestuursakkoord Zero Emissie (ZE)-bus is afgesproken dat de Nederlandse busvervoerders vanaf 2025 alleen nog gebruik maken van 100% regionaal duurzaam opgewekte energie. In het convenant reinigingsvoertuigen is daarnaast afgesproken dat nieuwe reinigingsvoertuigen vanaf 2025 gebruik maken van duurzame brandstof of helemaal ZE moeten zijn.

Het kabinet onderzoekt daarnaast de mogelijkheden om op sommige dossiers meer te doen dan in Europees verband afgesproken is. Voorbeelden hiervan zijn de ambitie van het kabinet om in NL per 2030 enkel nog nieuwe zero-emissie personenvoertuigen en bromfietsen te verkopen.

<p>LSA 4b: elektriciteitsnet</p> <p>randvoorwaarden te verbeteren om investeringen in de uitbreiding van transmissie- en -distributienetten voor elektriciteit te stimuleren</p>	<p>Uitbreiding van het elektriciteitsnet is essentieel voor de energietransitie en de elektrificatie van de samenleving. Het vergroten van de capaciteit op het net door uitbreiding en slimmer gebruik van het bestaande net is daarom van de hoogste prioriteit voor het kabinet. Via het in december opgestarte Landelijke Actieprogramma Netcongestie¹² werken betrokken partijen zoals de netbeheerders, marktpartijen, de toezichthouder en het ministerie van EZK aan acties die hieraan bijdragen. Hierin worden onder andere acties uitgewerkt die als doel hebben om vergunningsprocedures te verkorten en de doorlooptijd van uitbreidingen versnellen. Daarnaast zijn er op zowel nationaal als provinciaal niveau meerjarenprogramma's infrastructuur Energie en Klimaat (MIEK) dat belangrijke infrastructuurprojecten voor Nederland en de verduurzaming van sectoren prioriteren en versnellen. Voor wat betreft de netcapaciteit wordt de laadvraag in kaart gebracht, zodat de netbeheerders toekomstgerichte investeringen kunnen doen.</p>
<p>LSA 4c: energieverbruik</p> <p>de energie-efficiëntiemaatregelen uit te breiden en te bespoedigen om het energieverbruik terug te dringen, met name in de bebouwde omgeving.</p>	<p>Het kabinet onderstreept het belang dat de Commissie hecht aan energiebesparing en efficiëntie. Energie die we niet gebruiken hoeven we ook niet op te wekken, te betalen of te importeren. Energiebesparing is daarom van belang voor het klimaat, de portemonnee en het verminderen van onze afhankelijkheid van de import van fossiele energie. Het is dan ook belangrijk om de gerealiseerde energiebesparing vast te houden die we het afgelopen jaar door de hoge energieprijzen noodgedwongen gerealiseerd hebben.</p> <p>Nederland steunt het EU-doel van de energie efficiëntie richtlijn (EED). In maart is het hoofddoel aangescherpt naar 11,7% reductie van het Europese energiegebruik in 2030. De minister voor Klimaat en Energie staat aan de lat om samen met het rest van het kabinet deze besparingsdoelen te vertalen naar een indicatief nationaal doel en energiebesparingsdoelen per sector.</p> <p>Bedrijven en de industrie zijn in 2023 aan het werk gezet. De plicht tot het verduurzamen van het energiegebruik is dit jaar uitgebreid en aangescherpt. Deze treedt op 1 juli in werking, en verplicht bedrijven en instellingen met een energiegebruik van tenminste 50.000 kWh elektriciteit of 25.000 m³ aardgasequivalent alle mogelijke energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van vijf jaar of minder te treffen. Met de aanscherping worden ook maatregelen waarmee overgestapt wordt van energiedrager (bijvoorbeeld door elektrificatie) en eigen opwekmaatregelen verplicht, mits deze zich binnen vijf jaar terugverdienen en tot CO₂-reductie leiden. Ook wordt de doelgroep uitgebreid naar bedrijven of instellingen die milieuvergunningplichtig zijn, die deelnemen aan het Europese emissiehandelssysteem en de glastuinbouw. De bedrijven dienen één keer per vier jaar, uiterlijk 1 december 2023, te rapporteren over de uitgevoerde maatregelen middels de informatieplicht. Om het voor bedrijven en instellingen</p>

¹² [Kamerbrief over Landelijk Actieprogramma Netcongestie \(LAN\) | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

	<p>makkelijker te maken is er een geactualiseerde Erkende Maatregelenlijst (EML) gepubliceerd. Veel van deze maatregelen hebben te maken met isoleren, overstappen van energiedrager of het efficiënter maken van processen.</p> <p>Voor grote energiegebruikers, waarbij het energiegebruik van de milieubelastende activiteit in enig kalenderjaar groter is dan 10.000.000 kWh elektriciteit of 170.000 m³ aardgasequivalenten, wordt een onderzoeksplicht geïntroduceerd. Deze verplichting houdt in dat vierjaarlijks een onderzoek moet worden verricht naar alle mogelijke maatregelen ter verduurzaming van het energiegebruik door de activiteiten van deze bedrijven. De geïdentificeerde maatregelen worden opgenomen in een uitvoeringsplan.</p> <p>Om alle ondernemers en huishoudens te stimuleren energie te besparen is de energiebesparingscampagne 'Zet ook de knop om' sinds medio mei 2023 weer van start gegaan. Met deze informatiecampagne neemt Nederland burgers en bedrijven mee in waarom energie besparen nodig blijft en zetten het neer als onderdeel van een grotere opgave van de verduurzaming van Nederland en het tegengaan van klimaatverandering.</p> <p>Zoals de Commissie opmerkt, is er in de gebouwde omgeving nog veel energie te besparen. Daarbij beseft het kabinet dat voor sommige huishoudens verdere besparing lastig is en dat bijvoorbeeld isolatie van het huis uitkomst moeten bieden om de energierekening te verlagen. Om het voor iedereen mogelijk te maken mee te doen met de verduurzaming is extra ondersteuning nodig. Zo zorgen we voor klimaatwinst en een structureel lagere energierekening. Het kabinet zet met het Nationaal Isolatieprogramma in op isolatie van 2,5 miljoen woningen. Dit gebeurt via laagdrempelige subsidies voor eigenaar-bewoners en vve's en afspraken met woningcorporaties en normering die ervoor zorgt dat woningen met de laagste labels niet meer verhuurd mogen worden. Voor de meest kwetsbare huishoudens in koopwoningen kunnen gemeenten vanaf dit jaar tot en met 2025 ruim 1 miljard euro aanvragen om deze doelgroep extra subsidie en ondersteuning te bieden. Met de Investeringsubsidie Duurzame Energie en Energiebesparing (ISDE) worden eigenaar-bewoners en zakelijke partijen tegemoetgekomen in de kosten die zij maken voor specifieke interventies, zoals de installatie van (hybride) warmtepompen of het nemen van isolatiemaatregelen (alleen voor eigenaar-bewoners). Met de intensivering in de Voorjaarsnota 2023 is hiervoor tot en met 2026 2,7 miljard euro beschikbaar.</p> <p>Eigenaren van maatschappelijk vastgoed kunnen voor subsidie bij de Duurzaam Maatschappelijk Vastgoed (DUMAVA) terecht. Eigenaren van maatschappelijk vastgoed hebben een voorbeeldrol om duurzame gebiedsontwikkeling aan te jagen. Verschillende sectoren hebben beschreven wat het vertrekpunt van de betreffende sector is en volgens welke planning de sector op een kosteneffectieve manier toewerkt naar het streefdoel voor 2030 en een CO₂-arme vastgoedportefeuille in 2050. In de Miljoenennota 2022 heeft</p>
--	--

	<p>het kabinet 525 miljoen euro ter beschikking gesteld voor het versneld verduurzamen van bestaand maatschappelijk vastgoed. Met deze middelen wil het kabinet een impuls geven aan de verduurzamingsopgave voor het maatschappelijk vastgoed. De regeling was in 2022 een groot succes. In totaal is er op een budget van 150 miljoen euro circa 300 miljoen euro aan subsidie aangevraagd. Het succes van de regeling heeft ervoor gezorgd dat de gereserveerde middelen voor 2024 naar voren worden geschoven. Het overige gereserveerde budget van 190 miljoen euro wordt in september 2023 opengesteld. Daarnaast is er bij het Klimaatfonds 1.9 miljard gereserveerd om de DUMAVA ook na 2023 open te stellen. Hiermee kunnen gebouweigenaren van maatschappelijk vastgoed tot 2030 subsidie aanvragen. Zowel de eerdergenoemde ISDE-regeling als DUMAVA maken onderdeel uit van het Nederlandse HVP.</p>
<p>LSA 4d: landbouw</p> <p>De transitie naar duurzame landbouw ondersteunen.</p>	<p>Nederland staat voor aanzienlijke uitdagingen op het gebied van natuur (incl. stikstof en biodiversiteit), klimaat en water. Deze uitdagingen worden integraal en op gebiedsniveau aangepakt met behulp van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.¹³ Een centraal aspect van deze aanpak is de noodzakelijke transitie van de landbouw, die tot stand moet komen om een veerkrachtig en toekomstbestendig voedselsysteem te creëren dat bijdraagt aan het halen van de klimaat- en natuurdoelen en past binnen de milieugrenzen van het bodem- en watersysteem.</p> <p>Met de landelijke aanpak piekbelasting wil het kabinet de stikstofneerslag in kwetsbare natuurgebieden snel terugdringen door de stikstofdepositie op N-2000 gebieden van de grootste stikstof uitstotende bedrijven flink te verlagen. Als onderdeel hiervan komen de 3000 bedrijven die de meeste stikstofneerslag op stikstofgevoelige natura-2000 gebieden veroorzaken in aanmerking voor een gunstige vrijwillige beëindigingsregeling.</p> <p>Daarnaast werken de provincies in de gebiedsprogramma's een gebiedsgerichte aanpak uit. De gebiedsgerichte aanpak wordt tevens ondersteund door het GLB, dat zich actief richt op het ondersteunen van boeren die bijdragen aan de duurzaamheidstransitie in de landbouw. Dit gebeurt via de eco-regeling, het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) en de samenwerkingsinstrumenten, waarin partijen in het landelijk gebied de mogelijkheid wordt gegeven samen aan doelen te werken zoals leefbaarheid, vergroening en klimaatadaptatie. Zo bevat het GLB het instrument Samenwerking voor integrale gebiedsontwikkeling, dat specifiek ziet op duurzaamheid. De GLBbeleidsmiddelen dragen bij aan de zogeheten 'groenblauwe architectuur' (de 'GBA'); het GLB-beleid voor een beter(e) klimaat, natuur en milieu. Tevens ondersteunt het GLB boeren en andere partijen op het platteland door middel van projectsubsidies voor innovatie, experimenten en duurzame investeringen. De landbouw wordt hiermee op termijn minder afhankelijk van publieke middelen om te verduurzamen.</p>

¹³ [Nationaal Programma Landelijk Gebied | De stikstofaanpak | Aanpak Stikstof](#)

<p>LSA 4e: groene transitie</p> <p>De beleidsinspanningen opvoeren die gericht zijn op het voorzien in en verwerven van de vaardigheden die nodig zijn voor de groene transitie.</p>	<p>De Commissie legt dit jaar voor alle lidstaten extra nadruk op het intensiveren van de beleidsinspanningen gericht op het voorzien in en verwerven van vaardigheden die nodig zijn voor de groene transitie. Praktisch en technisch geschoold personeel zijn naar mening van het kabinet essentieel voor de transities waar de samenleving middenin zit. Het kabinet zet daarom met het Actieplan Groene en Digitale banen¹⁴ in op een samenhangend pakket met maatregelen gericht op de arbeidsmarktkrapte in de groene- en digitale transitie. Dit plan is gericht op het verhogen van de instroom in bètatechnisch onderwijs, het behoud en vergroten van de instroom in de bètatechnische arbeidsmarkt, arbeidsproductiviteits-</p>

¹⁴ [Kamerbrief met Actieplan groene en digitale banen | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

	<p>groei, en het versterken van governance en tegengaan versnippering.</p> <p>Naast gerichte inzet op skills voor de transitie, is het van belang te investeren in een brede leercultuur. Leven lang ontwikkelen (LLO) is essentieel voor een dynamische en wendbare arbeidsmarkt die verschillende transitie, waaronder de groene transitie, kan ondersteunen. Aangezien eigen regie bijdraagt aan de motivatie van individuen, zetten werkgevers en sociale partners in op het stimuleren hiervan, bijvoorbeeld via individuele leerbudgetten. Het kabinet zal na het stopzetten van de STAP-regeling en naar aanleiding van de motie Van der Lee onderzoeken op welke wijze een instrument ter stimulering van LLO, zoals een individueel scholingsbudget gefocust op cruciale kraptesectoren, kan worden vormgegeven. Vanuit het Nationaal Groeifonds (NGF) zet het kabinet zich in de projecten 'Versterken infrastructuur LLO' en de 'Nationale LLO Katalysator', gericht op de energie- en grondstoffentransitie, hier ook voor in. Voor de transitie naar elektrisch rijden is een human capital agenda opgesteld om bijvoorbeeld opleidingen te verkorten en daarmee de plaatsing van laadpalen te versnellen.</p>
--	---

HOOFDSTUK 7:

VERSCHIL TEN OPZICHTE VAN HET MEEST RECENTE STABILITEITSPROGRAMMA

De overheidsfinanciën zijn in 2022 en 2023 verbeterd ten opzichte van het Stabiliteitsprogramma, maar verslechteren in 2024 iets ten opzichte van het Stabiliteitsprogramma 2023. Sinds publicatie van het stabiliteitsprogramma in april 2023 is er meer duidelijk geworden over onderuitputting. Hierdoor is het saldo in 2022 verbeterd. De inkomstenraming voor 2023 is gestegen, wat de positieve ontwikkeling van het saldo in dat jaar verklaart. Ook zijn er uitgaven met betrekking tot de investeringsagenda uit 2023 naar achter geschoven. In 2024 stijgen zowel de inkomsten als de uitgaven van het Rijk, maar stijgen de uitgaven relatief harder. Deze stijging van de uitgaven in 2024 ten opzichte van 2023 is vooral het gevolg van inflatie, renteontwikkeling en loonstijgingen. Hierdoor komt het saldo in die jaren in dit ontwerpbegrotingsplan lager uit dan het saldo in het stabiliteitsprogramma.

Tabel 7.1: Verschil ten opzichte van het meest recente Stabiliteitsprogramma

	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
ESA code	%bbp	%bbp	%bbp	%bbp	%bbp	%bbp	%bbp
Overschot/-tekort van de overheid							
Stabiliteitsprogramma 2023 ¹⁵	-0,7%	-3,0%	-2,6%	-2,6%	-2,8%	-3,2%	-
Ontwerpbegrotingsplan 2024	0,0%	-1,6%	-2,9%	-2,9%	-3,6%	-2,6%	-3,2%
<i>Verskil</i>	0,7%	1,4%	-0,3%	-0,3%	-0,8%	-0,6%	

Bron: CPB en Ministerie van Financiën

Tabel 7.2: Verschil ramingen Europese Commissie en Centraal Planbureau

	EC – lenteraming		EC - zomerraming		Miljoenennota	
	2023	2024	2023	2024	2023	2024
Bbp-groei	1,8%	1,2%	0,5%	1,0%	0,7%	1,5%
Overheidssaldo	-2,1%	-1,7%			-1,6%	-2,9%
Overheidsschuld	49,3%	48,8%			47,6%	47,3%

Bron: EC, CPB, Ministerie van Financiën

De Commissie is ten opzichte van het CPB wat optimistischer over de BBP-groei in 2023 en wat pessimistischer over de BBP-groei in 2024. De laatste volledige raming door de Commissie (inclusief overheidsfinanciën) is de lenteraming van 15 mei 2023. De Commissie verwacht dat na implementatie van het steunpakket in de Miljoenennota 2023, de groei afneemt in 2023 en 2024. Het CPB verwacht dat de groei in 2023 lager is, en in 2024 weer aantrekt tot 1,4%. Dit vanwege de hoge lonen en de lage werkloosheid. In de zomerraming van de Commissie is de groei in 2023 en 2024 naar beneden bij gesteld naar respectievelijk 0,5% en 1,0%. De realisaties in de eerste helft van 2023 zijn volgens de Commissie lager dan verwacht, wat de grootste reden is voor deze bijstelling.

Het overheidssaldo is op basis van de Miljoenennota positiever in 2023 en negatiever in 2024 dan de lenteraming van de Commissie. Er is nu meer duidelijk over onderuitputting op

¹⁵ In deze tabel wordt de basisraming weergegeven.

de Nederlandse begroting dan in mei. Vanwege de krappe arbeidsmarkt wordt meer geld dat op de begroting staat niet uitgegeven waardoor het saldo in 2023 verbetert.

De overheidsschuld is in 2023 en 2024 volgens de Miljoenennota lager dan de lenteraming van de Commissie. De schuldquote daalt in de cijfers van het Ministerie van Financiën en de Commissie mede als gevolg van de hoge inflatie (het 'noemereffect'). De inflatievoorspelling van het CPB ligt in 2024 hoger dan de voorspelling van de Commissie, wat een deel van het verschil kan verklaren.

HOOFDSTUK 8:

VERDELINGSEFFECTEN VAN DE BELANGRIJKSTE MAATREGELEN OP HET GEBIED VAN INKOMSTEN EN UITGAVEN

Waar voor 2023 nog een stevig koopkrachtpakket nodig werd geacht, ziet het mediane koopkrachtbeeld voor 2024 er juist positief uit. Wel is de spreiding tussen inkomensgroepen groot.

Voor 2024 richt het kabinet zich op een pakket aan structurele maatregelen om armoede te beperken. Het kindgebonden budget wordt extra verhoogd voor kinderen vanaf twaalf jaar. Ook de huurtoeslag wordt verhoogd. Het kabinet laat de arbeidskorting toenemen met 115 euro, schrapt de verlaging van de jonggehandicaptenkorting en bevriest de afbouw van de dubbele factor in de algemene heffingskorting in de bijstand. De verlenging van het Tijdelijk Noodfonds Energie fungeert als vangnet voor mensen die hun energierekening niet meer kunnen betalen. Tenslotte wordt de koopkracht voor Caribisch Nederland verbeterd. Met dit pakket aan maatregelen wordt een positieve mediane koopkrachtontwikkeling voor alle inkomensgroepen voorzien. Daarnaast zorgt het ervoor dat het armoedepercentage niet stijgt en het armoedepercentage onder kinderen zelfs fors daalt in 2024 ten opzichte van 2023.

Tabel 8.1. Koopkrachtontwikkeling voor verschillende groepen huishoudens (%)

	2024 <i>zonder maatregelen</i>	2024 <i>met maatregelen</i>
1 ^e inkomensgroep	0,1	1,1
2 ^e inkomensgroep	1,6	1,7
3 ^e inkomensgroep	2,1	1,9
4 ^e inkomensgroep	2,2	1,9
5 ^e inkomensgroep	2,0	1,4
Inkomensbron		
Werkenden	2,1	2,0
Uitkeringsgerechtigden	-2,5	0,5
Gepensioneerden	1,2	1,0
Huishoudtype		
Tweeverdieners	2,0	1,8
Alleenstaanden	1,6	1,6
Alleenverdieners	1,4	1,3
Gezinssamenstelling		
Met kinderen	1,8	2,3
Zonder kinderen	2,1	1,8
Alle huishoudens	1,8	1,7

Bron: Ministerie van Financiën

Tabel 8.2. Ontwikkeling aantal personen en kinderen in armoede (%)

		2023	2024 <i>met maatregelen</i>	<i>effect maatregelen</i>
Personen	% onder armoedegrens	4,8%	4,8%	-0,9%-punt
Kinderen	% onder armoedegrens	6,2%	5,1%	-1,9%-punt

Bron: Ministerie van Financiën

BIJLAGE 1:

METHODOLOGISCHE ASPECTEN, MET INBEGRIJ VAN DE GE- RAAMDE EFFECTEN VAN GEAGGREGEERDE BEGROTINGSMAAT- REGELEN OP DE ECONOMISCHE GROEI

Tabel B1.1 Methodologische aspecten

Technische raming	Stappen voor het budgettaire proces waarvoor het gebruikt is	Belangrijke kenmerken van gebruikt model/ techniek
SAFFIER III	macrovoorspelling voor de Nederlandse economie op korte en middellange termijn	macro-econometrisch model
MIMOSI	ramingen koopkracht, loonkosten, sociale zekerheid en loon- en inkomstenheffing	microsimulatiemodel
MICSIM	raming beleidseffecten op structureel arbeidsaanbod	algemeen evenwichtsmodel
TAXUS	korte en middellange termijnramingen van belastingen (m.u.v. loon- en inkomstenbelasting)	detailraming belastingontvangsten
ZOEM	raming werkgelegenheid zorg en zorguitgaven	rekenkundig model voor werkgelegenheid zorg en voor zorguitgaven op korte en middellange termijn
EMU model	raming van werkgelegenheid overheid en collectieve uitgaven en inkomsten m.u.v. belastingen, zorg en sociale zekerheid	gedetailleerd rekenkundig model voor werkgelegenheid overheid en voor totale overheidsfinanciën op korte en middellange termijn
EVIIEWS in combinatie met software van de EC	raming output gaps	econometrisch model

Instrumenten voor modellering zijn gebruikt:

- bij het opstellen van macro-prognoses
- bij het ramen van inkomsten en uitgaven bij een scenario van ongewijzigd beleid
- bij het ramen van de verdelingseffecten van de belangrijkste maatregelen op het gebied van inkomsten en uitgaven
- bij het kwantificeren van de in de Ontwerpbegroting op te nemen maatregelen inzake inkomsten en uitgaven
- bij het onderzoek naar de doelgerichtheid van de hervormingen in het Ontwerpbegrotingsplan ten aanzien van de streefdoelen van de Unie-strategie voor groei en werkgelegenheid en de landspecifieke aanbevelingen.

BIJLAGE 2:

TABELLEN ONTWERPBEGROTINGSPLAN

Tabel 0.i) Basisaannames

In procenten	2022	2023	2024
Kortetermijnrente (jaarlijks gemiddelde)	0,3	3,4	3,8
Langetermijnrente (jaarlijks gemiddelde)	1,4	2,8	2,8
USD/€ wisselkoers (jaarlijks gemiddelde)	1,1	1,1	1,1
Nominale effectieve wisselkoers	-1,9	3,0	1,0
Wereld exclusief EU28, bbp groei	3,8	3,0	3,1
Bbp groei EU28	3,5	0,5	1,3
Groei van relevante buitenlandse markten	8,4	0,2	2,9
Wereldinvoervolume, exclusief EU	6,3	1,6	3,2
Olie (Brent, USD/vat)	100,8	79,3	76,3

Bron: CPB

Tabel 0.ii) Voornaamste aannames

	2022 (Levels)	2023 (Levels)	2024 (Levels)
1. Externe context			
a. Prijzen van grondstoffen (exclusief energie, HWWI, euro's)	28,5	-19,6	-3,0
b. Spreads ten aanzien van Duitse obligaties	-1,2	-2,4	-2,4
2. Begrotingsbeleid			
a. Financieringsoverschot/-tekort van de overheid	-0,1	-1,5	-2,4
b. Bruto overheidsschuld	50,1	47,7	46,9
3. Monetair beleid/ Financiële sector/aannames betreffende rentevoeten			
a. Rente			
i. Euribor			
ii. Depositorrente			
iii. Rente op leningen			
iv. Vervalrendement van overheidsobligaties van 10 jaar	1,4	2,8	2,8
b. Evolutie van deposito's			
c. Evolutie van leningen			
d. Trends in oninbare leningen (NPLs)			
4. Demografische trends			
a. Evolutie van actieve bevolking	2,4	1,9	0,9
b. Afhankelijkheidsgraad	74,8	75,6	75,7
5. Structuurbeleid			

Bron: CPB

Tabel 1.a. Macro-economische vooruitzichten

	ESA Code	2022 (Levels)	2022 (mutatie)	2023 (mutatie)	2024 (mutatie)
1. Reëel bbp <i>waarvan toe te schrijven aan het geraamde effect van geaggre- geerde begrotingsmaatregelen op economische groei</i>	B1*g	958,5	4,3	0,7	1,5
2. Potentieel bbp <i>waarvan bijdragen:</i>			2,1	2,2	2,1
Arbeid			1,0	1,1	1,0
Kapitaal			0,5	0,6	0,5
Totale factorproductiviteit			0,5	0,5	0,6
3. Nominaal bbp	B1*g		10,1	7,3	4,9
<i>Componenten van reëel bbp</i>					
4. Private consumptieve beste- dingen	P.3	411,1	6,6	0,6	2,4
5. Consumptieve bestedingen van de overheid	P.3	240,5	1,6	2,4	3,1
6. Bruto investeringen in vaste activa	P.51	199,9	1,8	5,0	-0,4
7. Veranderingen in voorraden en saldo aan en verkopen van kost- baarheden (% van bbp)	P.52 + P.53	3,7	-0,2	-0,4	0,1
8. Uitvoer van goederen en dien- sten	P.6	898,7	4,5	0,8	1,5
9. Invoer van goederen en dien- sten	P.7	795,2	3,8	1,9	2,1
<i>Bijdragen tot groei van reëel bbp</i>					
10. Finale binnenlandse vraag		851,4	4,0	2,2	1,9
11. Veranderingen in voorraden en saldo aan en verkopen van kostbaarheden	P.52 + P.53	3,7	-0,2	-0,4	0,1
12. Saldo goederen- en diensten- transacties van het buitenland	B.11	103,5	1,0	-0,8	-0,4

Bron: CPB

Tabel 1.b. Prijsontwikkelingen

	ESA Code	2022 (Levels)	2022 (mutatie)	2023 (mutatie)	2024 (mutatie)
1. Bbp deflator		958,5	5,5	6,6	3,3
2. Deflator van de particuliere consumptie		411,1	6,9	8,3	2,6
3. HICP			11,6	4,1	3,9
4. Deflator van de publieke consumptie		240,5	5,6	5,0	5,1
5. Investeringsdeflator		199,9	6,5	3,2	2,5
6. Uitvoerprijsdeflator (goederen en diensten)		898,7	17,4	1,0	3,4
7. Invoerprijsdeflator (goederen en diensten)		795,2	20,7	-0,3	3,5

Bron: CPB

Tabel 1.c. Arbeidsmarktontwikkelingen

	ESA Code	2022 (Levels)	2022 (mutatie)	2023 (mutatie)	2024 (mutatie)
1. Werkgelegenheid: personen		10157,0	3,9	1,3	0,2
2. Werkgelegenheid: gewerkte uren		14292,0	3,9	1,2	0,6
3. Werkloosheidscijfer (%)		350,0	3,5	3,6	4,0
4. Arbeidsproductiviteit: personen		94,4	0,4	-0,6	1,3
5. Arbeidsproductiviteit: gewerkte uren		67,1	0,8	-0,6	0,7
6. Beloning van werknemers	D.1	451,7	7,7	7,8	6,6
7. Beloning per werknemer		31,6	4,2	6,7	5,9

Bron: CPB

Tabel 1.d. Sectorale saldi

	ESA Code	2022 (% bbp)	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
1. Vorderingenoverschot/-tekort t.a.v. het buitenland	B.9	9,2	9,1	8,5
<i>waarvan</i>				
Saldo goederen en diensten		10,8	10,4	9,8
Saldo primaire inkomsten en overdrachten		-1,0	-0,9	-0,9
Kapitaalrekening		-0,6	-0,4	-0,4
2. Vorderingenoverschot/-tekort van de particuliere sector	B.9	9,4	10,2	10,6
3. Vorderingenoverschot/-tekort van de overheid	EDP B.9	-0,1	-1,5	-2,4
4. Statistische verschillen		9,2	9,1	8,5

Bron: CPB

Tabel 2.a. Begrotingsdoelstellingen van de overheid uitgesplitst naar subsector

	ESA Code	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
Vorderingenoverschot/-tekort (EDP B.9) naar subsector			
1. Overheid	S.13	-1,5	-2,4
2. Centrale overheid	S.1311	-2,1	-2,7
3. Deelstaatoverheid	S.1312	-2,1	-2,7
4. Lokale overheid	S.1313	-0,1	-0,3
5. Wettelijke socialeverzekeringsinstellingen	S.1314	0,7	0,6
6. Rente-uitgaven	EDP D.41	0,7	0,8
7. Primair saldo		-0,8	-1,6
8. Eenmalige en andere tijdelijke maatregelen			
<i>8.a waarvan aan de inkomstenkant</i>			
<i>8.b waarvan aan de uitgavenkant</i>			
9. Groei van het reële bbp (%) (=1 in Tabel 1a)		4,3	0,7
10. Groei van het potentiële bbp (%) (=2 in Tabel 1a)		2,1	2,2
<i>bijdragen:</i>			
arbeid		1,0	1,1
kapitaal		0,5	0,6
totale factorproductiviteit		0,5	0,5
11. Output gap (% van het potentiële bbp)		0,2	-0,3
12. Cyclisch begrotingsonderdeel (% van potentiële bbp)		0,1	-0,2
13. Conjunctuurgezuiverd saldo (1-12) (% van het potentiële bbp)		-1,6	-2,2
14. Conjunctuurgezuiverd primair saldo (13+6) (% van het potentiële bbp)		-0,9	-1,3
15. Structureel saldo (13-8) (% van het potentiële bbp)		-1,5	-2,2

Bron: CPB

Tabel 2.b. Ontwikkelingen in de schuldpositie van de totale overheid

	ESA Code	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
1. Bruto schuld		47,689	46,874
2. Variatie in brutoschuld		-2,444	-0,815
<i>Bijdragen tot variatie in brutoschuld</i>			
3. Primair saldo (=post 7 in tabel 2.a.i)		-0,753	-1,553
4. Rente-uitgaven (=post 6 in tabel 2.a.i)	EDP D.41	0,698	0,802
5. Stock-flow adjustment			
<i>waarvan:</i>			
Verschillen tussen liquide middelen en transitorische posten			
Nettoaccumulatie van financiële activa			
<i>waarvan:</i>			
privatiseringen			
waarderingseffecten en andere			
p.m.: impliciete rente op schuld		2,760	2,787
<i>Andere relevante variabelen</i>			
6. Liquide financiële activa			
7. Netto financiële schuld (7=1-6)			
8. Schulddelging (bestaande obligaties) sinds het einde van het voorgaande jaar			
9. Percentage van de schuld in vreemde valuta*			
10. Gemiddelde looptijd			

Bron: CPB

Tabel 2.c. Voorwaardelijke verplichtingen

	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
Overheidsgaranties	22,38	21,06
<i>Waarvan gerelateerd aan de financiële sector</i>	13,89	13,24

Bron: Ministerie van Financiën

Tabel 3.1 Projecties inzake overheidsuitgaven en -inkomsten, uitgesplitst naar belangrijkste onderdelen

	ESA Code	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
Overheid (S13)			
1. Totaal inkomsten in ongewijzigd beleid	TR	42,52	42,74
<i>Waarvan</i>			
1.1. Belastingen op productie en invoer	D.2	11,41	11,39
1.2. Belastingen op inkomen, vermogen enz.	D.5	13,99	14,20
1.3 Vermogensheffingen	D.91	0,28	0,27
1.4 Sociale uitkeringen	D.61	13,14	12,95
1.5 Inkomen uit vermogen	D.4	0,49	0,55
1.6 Overig		3,21	3,39
p.m.: Belastingdruk (D.2+D.5+D.61+D.91-D.995)		38,81	38,72
2. Totaal uitgavenbeeld bij ongewijzigd beleid	TE	43,97	45,10
<i>Waarvan</i>			
2.1 Beloning van werknemers	D.1	8,16	8,50
2.2 Intermediar verbruik	P.2	6,25	6,28
2.3 Sociale uitkeringen	D.62,D.63	10,65	11,01
<i>waarvan werkloosheidsuitkeringen</i>		10,47	10,93
2.4 Rente-uitgaven	EDP D.41	0,70	0,80
2.5 Subsidies	D.3	2,03	1,80
2.6 Bruto investeringen in vaste activa	P.51	3,08	3,20
2.7 Kapitaal overdrachten	D.9	0,77	0,58
2.8 Overig		1,86	1,99

Bron: CPB en Ministerie van Financiën

Tabel 4.a Doelstellingen inzake overheidsuitgaven en -inkomsten, uitgesplitst naar belangrijkste onderdelen

	ESA Code	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
Overheid (S13)			
1. Totaal inkomsten in ongewijzigd beleid	TR	42,52	42,74
<i>Waarvan</i>			
1.1. Belastingen op productie en invoer	D.2	11,41	11,39
1.2. Belastingen op inkomen, vermogen enz.	D.5	13,99	14,20
1.3 Vermogensheffingen	D.91	0,28	0,27
1.4 Sociale uitkeringen	D.61	13,14	12,95
1.5 Inkomen uit vermogen	D.4	0,49	0,55
1.6 Overig		3,21	3,39
p.m.: Belastingdruk (D.2+D.5+D.61+D.91-D.995)		38,81	38,72
2. Totaal uitgavenbeeld bij ongewijzigd beleid	TE	43,97	45,10
<i>Waarvan</i>			
2.1 Beloning van werknemers	D.1	8,16	8,50
2.2 Intermediar verbruik	P.2	6,25	6,28
2.3 Sociale uitkeringen	D.62,D.63	10,65	11,01
<i>waarvan werkloosheidsuitkeringen</i>		10,47	10,93
2.4 Rente-uitgaven	EDP D.41	0,70	0,80
2.5 Subsidies	D.3	2,03	1,80
2.6 Bruto investeringen in vaste activa	P.51	3,08	3,20
2.7 Kapitaal overdrachten	D.9	0,77	0,58
2.8 Overig		1,86	1,99

Bron: CPB en Ministerie van Financiën

Tabel 4.b Bedragen die van de uitgavenregel moeten worden uitgesloten

	2022 (Levels)	2022 (% bbp)	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
1. Uitgaven voor EU-programma's die volledig door inkomsten van EU-fondsen worden gedekt				
1a. Investeringsuitgaven die volledig door inkomsten van EU-fondsen worden gedekt				
2. Cyclische uitgaven voor werkloosheidsuitkeringen	-1,19	-0,12	-0,08	0,01
3. Effect van discretionaire inkomstenmaatregelen	1,20	0,10	0,30	0,50
4. Bij wet verplicht gestelde inkomstestijgingen	-0,30	0,00	0,10	-0,10

Bron: Ministerie van Financiën, CPB

Tabel 4.ci) Overheidsuitgaven voor onderwijs, gezondheidszorg en werkgelegenheid

	2023 (% bbp)	2023	2024 (% bbp)	2024
Onderwijs	5,11	52,58	5,30	57,15
Gezondheidszorg	9,48	97,45	9,89	106,65
Werkgelegenheid				

Bron: CPB

Tabel 4.cii) Classificatie van overheidsfuncties

	COFOG Code	2023 (% bbp)	2024 (% bbp)
1. Algemeen overheidsbestuur	1	8,85	8,72
2. Defensie	2	1,11	1,33
3. Openbare orde en veiligheid	3	1,58	1,80
4. Economische Zaken	4		
5. Milieubescherming	5		
6. Huisvesting en gemeenschappelijke voorzieningen	6		
7. Gezondheid	7	9,48	9,89
8. Recreatie, cultuur en godsdienst	8		
9. Onderwijs	9	5,11	5,30
10. Sociale bescherming	10	11,62	11,91
11. Totale uitgaven (=post 2 in tabel 2.c.i)	TE	44,08	44,93

Bron: CPB

Tabel 5. Risicoregelingen

			Uitgaven	Ontvang-	Uitgaven	Ontvang-
			2023	sten	2024	sten
b	a	omschrijving	2023	2023	2024	2024
Coronagerelateerde garanties						
IXB	3	Garantie KLM	0	11.808	0	0
XIII	2	Garantie Ondernemingsfinanciering Corona (GO-C)	50.000	0	25.000	0
XIII	2	Groefaciliteit	8.222	8.000	8.972	8.000
Subtotaal coronagerelateerde garanties			58.222	19.808	33.972	8.000
Reguliere garanties						
VI	33	Garantiestelling Faillissementscuratoren dienst JUSTIS	1.900	0	1.900	0
IXB	1	Garantie procesrisico's	181	0	181	0
IXB	2	Terrorismeschades (NHT)	0	625	0	625
IXB	2	WAKO (kernongevallen)	0	612	0	612
IXB	3	Financieringsmaatschappij voor ontwikkelingslanden (FMO)	0	0	0	1.000
IXB	4	EIB - pan Europees Garantie-fonds	75.145	0	17.794	0
IXB	5	Exportkredietverzekering	87.000	115.150	87.000	109.171
IXB	5	Herverzekering leverancierskredieten	6.000	8.000	0	0
XIII	2	Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)	42.228	33.000	42.228	33.000
XIII	2	Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	11.745	13.000	11.745	13.000
XIV	21	Borgstelling BL-G (glastuinbouw ivm hoge gasprijzen)	0	210	0	0
XIV	21	Borgstelling MKB- Landbouwkredieten (BL, BL plus en landbouwinnovatie)	2.000	960	2.000	1.160
XIV	21	Borgstelling MKB- Landbouwkredieten Corona (BL-C)	100	0	300	0
XIV	21	Borgstelling MKB-landbouwkredieten, onderdeel Werkkapitaal Omschak.Duurz.(BL-O)	0	30	0	40
XIV	22	Klimaatfonds groenfondsgarantie	0	405	0	272
XVII	1	Garantie Dutch Good Growth Fund (DGGF)	5.000	3.000	5.000	3.000
XVII	1	Garantie Dutch Trade and Investment Fund (DTIF)	7.000	1.000	7.000	1.000
XVII	1	Garantie Faciliteit Opkomende Markten (FOM)	0	100	0	0
XVII	5	Garanties IS-NIO	0	450	0	450
Subtotaal reguliere garanties			238.299	176.542	175.148	163.330
Totaal			296.521	196.350	209.120	171.330

Bron: Ministerie van Financiën